
Siniša Zrinščak (ur.) SOCIJALNA DRŽAVA U 21. STOLJEĆU Privid ili stvarnost?

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb,
2006., 388 str.

Retoričko pitanje iz naslova knjige naznačuje kompleksnost suvremenih društvenih procesa i brojne izazove s kojima su suočene sve socijalne države, u *Uvodnoj riječi* istaknuo Siniša Zrinščak, urednik zbornika. Upravo o tim izazovima raspravljaju autori ove važne knjige. Zbornik je konceptijski i tematski nasljednik prethodnika, *Globalizacija i socijalna država* (1998.). I u njemu se tematiziraju globalizacija, tranzicija i mirovinske reforme, ali se uvodi i nova tema – europeizacija. Izradbi ovoga zbornika, koji se sastoji od trinaest članaka i *Uvodne riječi* urednika, dali su doprinos mnogi autori iz mnogih europskih zemalja. Zrinščak je istaknuo kako je većina tekstova ranije objavljena u izdanjima *Revije za socijalnu politiku*, mada su neki tekstovi iznova prevedeni, podvrgnuti redakтури ili dijelom osvježeni novijom relevantnom literaturom. Pet tekstova u ovoj knjizi prvi su put predstavljeni hrvatskoj javnosti i akademskoj zajednici.

"Socijalna politika u procjepima globalizacije i europeizacije" rad je Siniše Zrinščaka, u kojem autor naznačuje glavne, ali i kontradiktorne, sastavnice procesa globalizacije, europeizacije i tranzicije. Upravo raspravu o tranziciji Zrinščak smatra kvalitetnom podlogom za promišljanje dinamike prijateljsko-suparničkih odnosa globalizacije i europeizacije. U kojoj mjeri Eu-

ropska unija ostvaruje utjecaj na svoje nove članice, osobito u sferi socijalne politike? Zrinščak ističe nemogućnost jednoznačnih odgovora na to pitanje, što potkrepljuje analiziranjem nekoliko primjera. U konačnici on zaključuje kako su različitost i kompleksnost najvažnije odrednice tematskoga fokusa rada, pri čemu izvodi pouku da globalizacija i europeizacija nisu ni usud ni panaceja.

Gøsta Esping-Andersen u radu "Socijalna država za XXI. stoljeće?" analizira izazove s kojima se europski sustavi socijalne zaštite suočavaju – promjene u sferi zaposlenosti i obiteljskoj strukturi, tehnološke promjene, intenzifikacija globalizacije ... Sve te promjene otvaraju nove mogućnosti, ali stvaraju i nove socijalne rizike i nove potrebe. "Ekonomija znanja" dovest će do novih podjela ovisnih o kompetencijama, a to će rezultirati novim polarizacijama. Kako zbrinuti gubitnike? Odgovor na to pitanje autor daje u ocrtavanju orijentira prema novoj shemi socijalne države.

U svom drugom radu, "Ka dobrom društvu, još jednom", Gøsta Esping-Andersen propituje nove izazove sustavu socijalne skrbi, ocrtava elemente nužne za sve-obuhvatniji preustroj sustava te upozorava na opasnosti koje izviru iz nekih sve-obuhvatnih formula za socijalnu politiku. Autor ističe kako je zbog raznolikosti nacionalnih socijalnih sustava neplodno tragati za jedinstvenim, univerzalnim dizajnom primjenjivim na sve države, mada se one susreću sa sličnim problemima. Stoga Esping-Andersen ističe historijsku uvjetovanost nacionalnih sustava socijalne politike te prognozira da će bilo kakav pomak k zajedničkim ciljevima u svojoj primjeni biti prilagođivan postojećim socijalnim prak-sama pojedinih država. Posljednja tema može se artikulirati pitanjem: je li novi socijalni ugovor nužan i što bi on trebao obuhvaćati? U tu svrhu autor razmatra no-vu obiteljsku politiku, novi rodni ugovor, strategije zapošljavanja te međugeneracijski ugovor.

Joseph E. Stiglitz u radu "Zaposlenost, socijalna pravda i društveno blago-

stanje" dokazuje kako politike utemeljene na neoklasičnom pogledu na tržište rada slabe poziciju radnika u pregovaranju te raspravlja o socijalnim implikacijama i implikacijama na zaposlenost političkih mjera koje promoviraju tezu da se učinkovitost i pravičnošću/distribucijom mogu baviti zasebno. Stiglitz zagovara skromnu reformu MMF-a – otvorenije i transparentne konzultacije MMF-a sa širim sudjelovanjem kojima ne bi cilj bio namećanje uvjeta zemljama, nego poboljšanje dijaloga o ekonomskoj politici, što je ključno za demokraciju. Jedan od autorovih zaključaka jest da je razvoj više od pukoga gomilanja kapitala i jačanja učinkovitosti raspodjele resursa. Za Stiglitz, razvoj je transformacija društva, pa pravedan, održiv i demokratski razvoj zahtijeva radnička prava, slobodu udruživanja i kolektivnoga pregovaranja.

Jesu li u eri globalizacije uspjeh politike zapošljavanja i socijalna ravnoteža kompatibilni ciljevi? Kako trajno poboljšati situaciju zaposlenosti "teško zapošljivih" osoba? To su središnja pitanja na koje Ulrich Walwei nastoji odgovoriti u radu "Razina zaposlenosti i socijalna sigurnost: paradoks globalizacije". Nakon opsežne analize uspjeha i neuspjeha tržišta rada u industrijskim zemljama, situacije najranjivijih radnika na tržištima rada europskih zemalja, Walwei razmatra opcije i konflikte među ciljevima programa kreiranja zaposlenosti "teško zapošljivih". Pritom se zalaže za seriju ciljanih mjera kojima se nastoji postići poboljšanje individualnoga profesionalnog uključivanja. Te bi mjere dale doprinos poboljšanju regulativnih mehanizama zapošljavanju najranjivijih radnika. Općenito, Walwei se zalaže za modernizaciju modela kontinentalne Europe orijentiranog na socijalnu državu. Autor

sugerira stvaranje regulativnog okvira koji bi bio pogodan sve većoj fleksibilnosti tržišta rada kao i ciljane akcije povećanja zaposlenosti i održavanje relativno izdašnih socijalnih transfera.

Sporazumom iz Maastrichta Europska se unija opredijelila za izgradnju putem tržišta i novca, pri čemu je socijalna dimenzija potisnuta u drugi plan. Devadesetih godina europske su zemlje bile suočene sa zajedničkim orijentacijama, ali i sa zajedničkim izazovima. Sporazumom iz Amsterdama zaposlenost se ističe kao pitanje od zajedničkog interesa pri čemu se otvorila mogućnost koordiniranja nacionalnih politika u sferi nezaposlenosti. Međutim, usprkos napretku u socijalnoj domeni, Séverine Chapon i Chantal Euzéby u radu "Prema konvergenciji europskih socijalnih modela" upozoravaju na opasnosti prilagođavanja tržišta rada i sustava socijalne zaštite anglosaksonskom liberalnom modelu, koji se temelji na tržišnoj dinamici i slobodnoj konkurenciji. Stoga su europski socijalni modeli izloženi riziku ugađanja "prema dolje". Autorice ističu kako europske ustanove moraju organizirati minimum zajedničke solidarnosti, kako bi izbjegle ugrožavanje socijalnoga napretka i gubitak socijalne kohezije. Na temelju poštivanja razlika nacionalnih socijalnih modela, teži se etabliranju socijalne Europe – "solidarnosti u razlikama".

Maurizio Ferrera, Manos Matsaganis i Stefano Sacchi autori su rada "Model otvorene koordinacije protiv siromaštva: novi 'proces socijalnog uključivanja' Europske unije", u kojem istražuju anamnezu uključivanja pojma socijalne isključenosti u programe rada Zajednice te njegova uzleta 2000. godine na zasjedanju u Nici, kad je Europsko vijeće potvrdilo ciljeve u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti te pozvalo sve zemlje članice da donesu nacionalne planove borbe protiv socijalne isključenosti. Međutim, autori ističu da se – u situaciji u kojoj zemlje članice ljubomorno čuvaju planove vezane uz borbu protiv socijalne isključenosti – lako može dogoditi da promicanje upo-

znavanja politike, osnaživanja institucionalnih mogućnosti i poboljšanje baze znanja bude ono čemu se najviše možemo nadati. Da bi se to izbjeglo, autori skiciraju mjere kojima bi program i procesi mogli postići opipljivije rezultate.

Siniša Zrinščak ističe kako je namjera njegova rada "Socijalna politika u kontekstu korjenite društvene transformacije postkomunističkih zemalja" razjasniti terminološke dvojbe koje otežavaju analizu socijalne politike i društvene transformacije postkomunističkih zemalja. Nakon detaljne analize povijesnoga naslijeđa, ekonomsko-političkoga konteksta tranzicije i njezinih socijalnih posljedica, autor elaborira središnje teme socijalne politike postkomunizma – rad, zaposlenost, nezaposlenost i mirovinsku reformu, koju određuje kao paradigmu socijalnih reformi.

"Jastuk koji guši? Transformiranje 'komunističke socijalne države' u srednjoistočnoj Europi" prilog je Jánosa Mátyása Kovácsa u potrazi za novim pričama o razvoju socijalne politike. Svoje dvije priče utemeljene na općenitoj provedbi i institucionalnom oblikovanju modela socijalne politike on naziva *Skakanje naslijepo* i *Čekanje do daljnjega*, a priča ih na temelju iskustva Češke, Mađarske i Poljske. Kovács razvija i treću priču, *Male transformacije*, koja ne počiva na strastvenim porukama ni na očekivanjima velike transformacije.

U radu "Zašto je nezaposlenost i dalje tako visoka u Srednjoj i Istočnoj Europi?" Alena Nesporova istražuje uzroke dugoročno visoke nezaposlenosti u tranzicijskim zemljama Europe i srednje Azije. Nesporova analizira ključna obilježja razvoja tržišta rada na ovim područjima 1990-ih te razmatra faktore koji su pridonijeli stvaranju razlika u razvijenosti tržišta rada tran-

zicijskih zemalja. Autorica ne ostaje samo na razini detektiranja problema i njegovih uzroka nego sugerira prijedloge za preusmjeravanje politike zapošljavanja.

I Janos Kornai je naziv svoga rada formulirao u obliku retoričkoga pitanja "Što zemlje koje započinju postsocijalističku transformaciju mogu naučiti iz dosadašnjih iskustava?" Premda je studija izrađena za potrebe Projekta tranzicije Kube (CTP), Kornai ističe kako su zaključci njegove studije mnogo općenitiji, pa se mogu primijeniti ne samo na Kubi nego i u drugim zemljama koje danas karakterizira diktatorski režim u kombinaciji s nekim socijalističkim obilježjima. Ipak, Kornai ističe nepostojanje univerzalnoga recepta za opću strategiju postsocijalističke transformacije i nepostojanje nepolitičkih odluka, jer je promjena sustava prije svega politički proces koji ne isključuje etičke prosudbe. U svojim poukama on skicira dosadašnja iskustva u nekoliko aspekata promjene sustava – predstavnička demokracija, pravna država, privatni sektor, privatizacija, transparentnost s osvrtnom na reformu cijena i liberalizaciju. Raspadom socijalističke države nestala je osnovna sigurnost koju je jamčila državna briga i poželjno načelo ravnopravnosti. Proturječja između vrijednosti i razlike u interesima među grupama, slojevima i generacijama dio su objašnjenja muka i poteškoća reformi socijalnih država.

Mirovinski sustav glavni je instrument omogućavanja sigurnih prihoda u starijoj dobi te najveća pojedinačna i ekonomski važna institucija na koju utječu demografski trendovi, odnosno starenje. Startna je to pozicija Marie Augusztinovics u radu "Problemi u oblikovanju mirovinskog sustava". Autorica skicira vanjske okolnosti koje utječu na mirovinske sustave, precizno određuje osnovne pojmove ključne za razumijevanje mirovinskih sustava, upozorava na prijeporne točke raspava o mirovinskim reformama te razmatra odnos doprinosa i zamjenskih stopa. Augusztinovics analizira trendove i izazove koje treba imati na umu pri obliko-

vanju sustava i reformi. S obzirom na to da će temelji tradicionalnoga mirovinskog osiguranja biti uzdrmani, javit će se potreba za inovativnijim pristupima. Promišljanje za sada daleke budućnosti ipak nije preuranjeno, pa valja započeti pripremne poslove da bi se izradile smjernice i pravila postupanja vlade u sferi mirovinskoga osiguranja.

Nicholas Barr u uvodu rada "Mirovinske reforme: mitovi, istine i izbori mirovinske politike" ističe kako je riječ o doprinosu raspravi o nužnosti, prikladnosti i hitnosti prelaska na privatne mirovine financirane kapitalizacijom štednje. Svoj rad određuje kao most između ekonomske teorije i formiranja mirovinske politike. Barr izlaže osnovnu ekonomiku mirovina (važnost nacionalnoga dohotka, rizici i neizvjesnosti s kojima se mirovinski sustavi suočavaju, manjkave obavijesti korisnicima) te razračunava s deset ukorijenjenih mitova preporuka za vođenje mirovinske politike. Na temelju zbrajanja izloženih teorijskih rasprava, Barr definira niz preduvjeta koji vrijede za sve mirovinske sustave, pri čemu ističe kako navedeni preduvjeti ne znače da je izbor s kojim se suočavaju nositelji mirovinske politike ograničen. Važno je istaknuti da autor svoje argumente primjenjuje na razne tipove gospodarstva, pokazujući kako sastavnice analize mirovinskih sustava funkcioniraju u raznim kontekstima.

Nema sumnje da će ovaj zbornik ponoviti uspjeh svoga prethodnika, s obzirom na to da je riječ o radovima koji na suveren i intrigantan način problematiziraju glavne teme naše sadašnjosti i budućnosti.

Marija Geiger

Hrvoje Petrić KOPRIVNICA U 17. STOLJEĆU Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu

Meridijani, Samobor, 2005., 346 str.

Trudom izdavačke kuće *Meridijani* iz Samobora dobio je grad Koprivnica vrijednu knjigu o jednom dosad razmjerno slabije istraženom dijelu svoje prošlosti, odnosno o nekim slabije poznatim aspektima ranonovovjekovne povijesti toga grada. Riječ je o knjizi pod naslovom *Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu*, zapravo prerađenom i dopunjenom magistarskom radu mladoga i afirmiranoga povjesničara Koprivnice i koprivničke Podravine Hrvoja Petrića. Magistarski rad srodnoga naslova obranjen je prošle godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je autor zaposlen kao asistent, a to što je vrlo brzo priređen za objavljivanje u obliku knjige dovoljno govori ne samo o ažurnosti autora nego i o kvaliteti teksta koji je pred nama. Već elementarni uvid u njegovu strukturu i sadržaj uvelike potvrđuje navedeno, jer 346 stranica vrlo "gusto" artikulirane materije iziskuje uistinu slojevitost čitanja i promišljanja.

Knjiga se sastoji od šest većih poglavlja, no mogla bi se podijeliti na dvije temeljne cjeline. U prvoj je riječ o geografskim, demografskim, kartografskim, ekohistorijskim i drugim značajkama koprivničke zbilje u 17. stoljeću. U drugoj cjelini obrađena je "klasična" povijest Koprivnice u 17. stoljeću, no i to je samo uvjetno povijest u užem smislu te riječi jer je i ona vrlo snažno prožeta dominantnim socioekonomskim, ekohistorijskim i kulturološkim vrednovanjem prošle stvarnosti. Autor je

po svom temeljnom obrazovanju povjesničar i geograf, pa u knjizi vidljivo dolaze do izražaja obje dimenzije njegova promišljanja – povijesna i geografska – koje se vrlo dobro podudaraju i daju nam mnogo plastičniju sliku prošlosti od one koju obično susrećemo u djelima s primarno povijesnom tematikom.

U uvodnom dijelu (str. 7 – 23) autor je problematizirao stanje raspoloživih arhivskih i drugih izvora za povijest Koprivnice u 17. stoljeću. Kritički je ispitao i stupanj istraženosti te historiografske obradenosti odabrane teme, koju je, uz to, posebno obrazložio kao predmet svoga interesa, a naveo je i metode kojima se poslužio u svom radu.

Prvo poglavlje nosi naslov "Pogranični grad i njegov okoliš u vremenu" (str. 25 – 58). Autor je zaokupljen prirodnim i biološkim čimbenicima koprivničke stvarnosti u 17. stoljeću. Zanimaju ga klima i zrak, reljef, tlo i potresi, vode, vegetacija, životinje, čak i mikroorganizmi te sanitarne i zdravstvene prilike. Imajući na umu prirodnu osnovu kao temeljno polazište u svom pristupu prošlosti, autor se posebno bavi kontinuitetom i diskontinuitetom naseljenosti koprivničke Podravine, koja se u 16. stoljeću našla na granici dvaju velikih vladarskih sustava u sukobu – Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva – i kao takva bila izložena mnogovrsnom ratnom pustošenju s dalekosežnim utjecajem na lokalna demografska kretanja.

U drugom poglavlju (str. 59 – 77) autor je, posegnuvši za kartama iz 17. stoljeća, obradio toponime Koprivnice i okolnih naselja na tim kartama. Riječ je o ozbiljnu naporu izvedenom s ciljem da se karte ne shvate samo kao ilustrativni materijal, što je još i danas u djelima povje-

sničara prečesta pojava, nego kao konstitutivni element povijesne spoznaje, odnosno kao izvor koji može štošta kazati ako ga znamo odgovarajuće "čitati".

Treće poglavlje (str. 79 – 98) posvećeno je ljudima i gibanjima u pograničnom gradu, tj. demografskim promjenama u Koprivnici u 17. stoljeću. U tom kontekstu autor se pozabavio kvantitativnim i kvalitativnim pokazateljima, npr. procjenom ukupnoga broja stanovnika u to vrijeme, životnim "gibanjima" ljudi od rođenja preko vjenčanja do smrti te općenito strukturom stanovništva. Sačuvane crkvene matične knjige iz 17. stoljeća poslužile su mu pritom kao jedan od važnijih izvora podataka. U raščlambu demografskih oscilacija uvrstio je i iseljavanja iz Koprivnice i doseljavanja u nju, nastojeći pritom što pouzdanije otkriti podrijetlo stanovništva koprivničke župe, i to ne samo župe kao cjeline nego i pojedinih ulica i naselja.

Četvrtom poglavlju autor je dao naslov "Antropizacija prirode pograničnoga grada" (str. 99 – 118). U njemu je elaborirao, pojednostavnjeno rečeno, suodnos čovjeka i prirode u povijesnom kontekstu pogranične Koprivnice 17. stoljeća. Analizirao je iskorištavanje šuma i drugih izvora iz prirodne sredine, vode i kanalizacije, a dotaknuo je i pitanje hrane te zbrinjavanja otpada. Sve je to bilo sastavni dio čovjekove stvarnosti u 17. stoljeću, baš kao što je i danas. S obzirom na "pogranični grad" kao misaonu kategoriju u podlozi svoje rasprave, autor je posebnu pozornost posvetio koprivničkom urbanom prostoru i njegovu specifičnom "gibanju", uvjetovanom, s jedne strane, prirodnim razvojnim mijenama, a, s druge, utjecajem raznih struktura moći. Prvotno zatvaranje gradova u jezgru i prepuštanje prirodi ranijega urbanog okoliša nadomjestio je kasniji izlazak iz jezgre, proces koji autor naziva urbanizacijom okoliša. Prošireni grad Koprivnica, nadišavši u povijesnom hodu vremena limite pograničnosti, poprimio je određenija fizionomska-morfološka i funkcionalna obilježja, prepoznatljiva i iz da-

našnje perspektive, a dobio je i na urbanom centralitetu u prostornoj konfiguraciji gravitirajuće Podravine.

Peto poglavlje (str. 119 – 276), središnje po prostoru što ga zauzima u knjizi, elaboracija je raznih aspekata povijesti Koprivnice podvojene između vojnoga i civilnoga života na granici, s jakim naglaskom na društvenim i gospodarskim promjenama u okolišu. Koprivnica je u 17. stoljeću bila grad u sklopu Slavonske krajine na habsburško-osmanskoj imperijalnoj granici u Panoniji. Stoga se u njoj snažno osjećala vojnička komponenta, uobličena u vojnoj upravi, vojnicima i zapovjednicima, obavještajnoj službi, sustavu uzbunjivanja, vojnoj pošti i financiranju cijele te strukture u funkciji obrane grada i ljudi. No Koprivnica je u isto vrijeme bila ne samo vojni logor nego i slobodan kraljevski grad sa srednjovjekovnim izvoristom kontinuiteta toga statusa, drugim riječima bila je podvojena između svoje vojne i civilne uloge. Obje komponente lokalne moći – vojna vlast i civilna uprava – surađivale su u mnogočemu, ali je među njima bilo i svakojakih suparništava. Gradska je uprava vodila upornu borbu za očuvanje svojih samoupravnih prava i starih gradskih povlastica. U upravnoj strukturi grada posebnu su ulogu imali koprivnički suci. Bilo je i pokušaja stvaranja gradske oligarhije. Zbog vojne komponente, u gradu se isprepletala civilna i vojna vlast, pa je nerijetko dolazilo do sudjelovanja vojnih osoba u strukturama vlasti, specifične situacije koju je na neki način podrazumijevao status slobodnoga i kraljevskoga grada s vojnom tvrđavom u sebi. Uza sve to, postojalo je i posebno koprivničko vlastelinstvo s tzv. kuhinjskim selima, tj. onima koja su bila u statusu

kmetskih naseobina, često u rukama koprivničkih kapetana.

Dostojnu pozornost autor je posvetio gospodarskom životu, posebice trgovini, a pozabavio se i "rođenjem" prvih cehova u tadašnjoj Koprivnici. Obradio je i položaj seljaka oko grada. Važno mjesto u njegovim razmatranjima zauzimaju etno-konfesionalne promjene. Autor iscrpno piše o utjecajima protestantizma, ali i o katoličkoj obnovi na koprivničkom području. Bavi se i kršćanima istočnog obreda i pitanjem crkvene unije, konverzija i vjerske tolerancije. No u središtu njegova zanimanja – što je i prirodno s obzirom na prostor i ljude kojima se bavi – nalazi se rimokatolička crkvenost, vjerski objekti i svećenici. Koprivničku župnu crkvu promatra i kao pokazatelj gospodarskoga jačanja grada, a kapele kao pokazatelj širenja Koprivnice i učinaka katoličke obnove koju su na terenu provodili svećenici. Nije zanemario ni katoličke crkvene redove i njihov doprinos koprivničkoj stvarnosti 17. stoljeća. Autor je obradio i prosvjetu i kulturu, baveći se organiziranim pučkim školstvom, pismenošću, gimnazijskim obrazovanjem, studentima, intelektualcima, te knjižnom i glazbenom kulturom. Dotaknuo je i razne marginalne skupine društva, ranonovovjekovnu koprivničku svakodnevicu, čak i primjere iz onodobnih sudskih postupaka.

Na kraju knjige nalaze se "Zaključci" (str. 277 – 284), opširan sažetak na njemačkom jeziku (str. 285 – 293), popis izvora i literature (str. 295 – 315) i prilozi (str. 316 – 340), uglavnom popisi vojnika, obveznika davanja koprivničkom župniku, gradskih sudaca, "fiškuša", bilježnika, vojnih zapovjednika, vojvoda i župnika. Uz to je naveden pogovor (str. 341 – 344) i autorov kratki životopis (str. 345 – 346).

Knjiga *Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu* Hrvoja Petrića primjer je multiperspektivnoga pristupa prošloj stvarnosti, pristupa koji se ne iscrpljuje u političkoj i vojnoj povijesti, pa čak ni u socio-gospodarskoj perspektivi,

nego uranja u neiscrpno vrelo prirodne osnove i ljudske svakodnevice. Knjigu preporučujemo čitateljstvu, s nadom da će način izlaganja skrenuti na nju i pozornost šire javnosti.

Željko Holjevac

**Goran Čular (ur.)
IZBORI I KONSOLIDACIJA
DEMOKRACIJE
U HRVATSKOJ,
Zbornik radova**

Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2005.,
212 str.

Nakon *Hrvatske u izborima 90.* (1991.) i *Hrvatske politike 1990. – 2000.* (2001.), studija *Izbori i konsolidacija demokracije u Hrvatskoj* treća je koju su pripremili istraživači s Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu o nekim aspektima izbornih i političkih procesa te o dosezima konsolidacije demokracije u Hrvatskoj. Četiri rasprave što ih ova knjiga sadržava (Šiber, Lalić, Kunac, Čular, Kasapović) temelje se na usporedbi kao bitnom analitičkom postupku za vrednovanje djelovanja političkih aktera u izbornom procesu, medijskom prostoru, na području političkih stranaka i stranačkih sustava te u primjeni demokratskih iskustava u stvaranju i djelovanju prvih koalicijskih vlada.

U prilogu *Interes za izbore i izborna participacija* Ivan Šiber analizira participaciju i politički interes, jer istraživanja upućuju na sve veću političku pasivnost birača, najjasnije izraženu u izbornoj apstinenciji, što postavlja pitanje o razlozima takve

nezainteresiranosti.

U svom radu autor daje prikaz nekoliko teorijskih modela koji se rabe u analizi izborne participacije građana. Općenito izlazak na izbore ovisi o četiri vrste varijabli: o obilježjima izbornoga zakona, obilježjima društvene situacije, motivaciji birača i političkoj mobilizaciji. Postoje dvije temeljne osobine izbornih zakona koje utječu na ponašanje birača i njihov (ne)izlazak na izbore – zakonska regulacija izlaska na izbore i određena obilježja izbornoga sustava. Dok većinski izborni sustavi teže smanjivanju broja političkih stranaka, razmjerni sustavi znatno više motiviraju ljude za izlazak na izbore jer omogućuju zastupljenost interesa i manjih društvenih skupina na temelju određenoga broja glasova. Visoko ili nisko postavljene prohibitivne klauzule, zakonsko određene broja i veličine izbornih jedinica također osjetno utječu na izbornu participaciju.

U analizi izbornoga ponašanja te interesa i stavova birača u Hrvatskoj autor se služi analizom izborne statistike i analizom rezultata anketnog istraživanja. Usporedbom pet ciklusa parlamentarnih izbora do sada provedenih u Hrvatskoj vidi se da su daleko najvažniji bili izbori na kojima se odlučivalo o krupnim političkim promjenama – prvi slobodni demokratski izbori 1990. godine (o promjenama političkoga sustava i položaja Hrvatske) i izbori 2000. (o promjeni autoritarnoga načina vladanja). Izbori 2003. bili su prvi put određeni procjenom uspješnosti određene politike.

Komparativna analiza s drugim zemljama pokazala je iznadprosječnu izbornu pasivnost birača u Hrvatskoj u usporedbi sa "starim" demokracijama, ali i znatno veću participaciju od drugih tranzicijskih zemalja.

Analizirajući razloge (ne)sudjelovanja birača na izborima u Hrvatskoj i općenito odnos prema politici, autor zaključuje kako su glavni uzrok izborne apstinencije politička nezainteresiranost, otuđenost i svojevrсна razočaranost politi-

kom, što objašnjava određenim raskorakom između polaznih očekivanja i svakodnevnog iskustva što ga ta očekivanja nisu potvrdila. U hrvatskoj politici primjetna je ideološka podijeljenost izražena oštrim sukobom na relaciji HDZ – SDP, pa birači glasanjem za jednu od ovih dviju stranaka zapravo glasaju "protiv", odnosno izlaze na izbore da spriječe pobjedu druge opcije. Istraživanje je pokazalo da je statistički veći interes za izbore među biračima desnoga biračkog tijela i stranaka desne političke usmjerenosti, koji žele da se buduća vlada usmjeri na tzv. državotvorne probleme, dok su manje zainteresirani i manje spremni izaći na izbore pak brojniji potencijalni birači liberalnijih i lijevih opcija.

U studiji *Spotovi i glasovi: usporedba televizijskog oglašavanja stranaka u izbornim kampanjama 2003. i 1995. u Hrvatskoj* autori Dražen Lalić i Suzana Kunac usporedbom televizijskog oglašavanja političkih stranaka spotovima u izbornim kampanjama 2003. i 1995. analiziraju promjene u političkom oglašavanju, tj. stranačkom iskorištavanju televizije kao najutjecajnijega medija današnjice. Znatno utjecaj televizijskih spotova na rezultate izbornih kampanja 2003. i 1995. osobito je zanimljivo pratiti u okviru društvenih promjena, tj. postupne demokratizacije zemlje, ali i intenzivne privatizacije i komercijalizacije hrvatskoga medijskog prostora u posljednjih deset godina.

Televizijski spot u razvijenim zemljama Zapada sve više postaje najvažniji instrument političkog oglašavanja u izbornoj kampanji kojim se političari koriste zbog činjenice da svoju poruku javnosti mogu samostalno oblikovati, jasno predstaviti, dakle kontrolirati, što nije slučaj s

redovitim medijskim izvještavanjem.

Polazeći od teorijskih koncepata suvremenoga političkog oglašavanja i komuniciranja, autori analiziraju postojanje konstrukcije političkoga spektakla, pakiranja politike i medijske kolonizacije politike u izbornim kampanjama 2003. i 1995. Uspoređujući ove dvije kampanje, autori su uočili nekoliko važnih promjena koje su se dogodile u kreiranju i upotrebi televizijskog oglašavanja. Smatraju da je izborna kampanja 2003. više od prethodnih nalikovala kampanjama u zemljama razvijene demokracije – i u pozitivnom i u negativnom smislu. Naime, stranke su imale bolji pristup medijima (ne samo HDZ), poštivani su demokratski standardi, ali je sama kampanja, često ispražnjena od sadržaja i kvalitetne rasprave o važnim društvenim pitanjima, zapravo pretvorena u politički spektakl.

Pod utjecajem stranih medijskih konzultanata koji su kreirali stranačke kampanje velikih stranaka, došlo je do znatnijega povećanja broja spotova i njihova emitiranja, ali i do primjetnog osuvremenjivanja sadržaja i stila političkog oglašavanja na televiziji. Sadržajna je politika nadomještena političkim kazalištem. Političke su se stranke prilagodile pravilima i načinu funkcioniranja medijskoga sustava.

Međutim, autori ispravno primjećuju da se, kao i u suvremenim zapadnim demokracijama, istodobno s medijskom kolonizacijom politike dogodila i određena politička kolonizacija medija, tj. prilagođavanje medijskoga sustava pravilima politike. Mediji se tako, zaključuju autori, sve više prilagođavaju novim političkim zvjezdama koje su proizvod političkog spektakla, te svojom ulogom prijenosnika vraćaju javnosti iskrivljenu sliku.

Tako postaju ključno sredstvo u pakiranju politike, fenomenu koji je obilježio kampanju 2003. Intenzivno oglašavanje na televiziji, suradnja velikih političkih stranaka sa stranim i domaćim oblikovateljima javnoga mišljenja (*spin doktorima*) i medijskim konzultantima, medijsko predstavljena bliskost vodećih političkih aktera sa

slavnim osobama bili su u funkciji stvaranja slike političkih vođa. Rezultati istraživanja pokazali su kako je u kampanji 2003. izostala rasprava o glavnim društvenim pitanjima, poput nezaposlenosti, korupcije ili organiziranoga kriminala. Preslikavanjem, tj. "uvozom" vještina korištenja upotrebom visokih tehnologija u vođenju kampanje, sadržaji političkoga komuniciranja potisnuti su prezentacijskom formom, a politika se u Hrvatskoj sve više približava kao da *politici i politici imidža*.

Televizijsko oglašavanje stranaka zasigurno utječe na ishod izbora, smatraju autori, a rezultati izbora 2003. potvrđuju isplativost takva pristupa. Naime, HDZ i HNS, koji su, uloživši znatna financijska sredstva, temeljili svoje kampanje na upotrebi visoke tehnologije i primjeni sofisticiranih znanja i vještina u političkom oglašavanju, postigli su uspjeh.

Istraživanje je pokazalo da su se političke stranke u posljednjoj kampanji intenzivnije, sustavnije i ravnopravnije služile televizijskim oglašavanjem, pa je za autore upravo to važan pokazatelj osjetnog unapređenja demokratskoga procesa u Hrvatskoj. Prilagođavanje standardima višestranačke demokracije i prihvaćanje pravila izborne kampanje kao u većini zapadnih zemalja govore o demokratskoj konsolidaciji u Hrvatskoj.

Autori svoje istraživanje temelje na kvantitativnoj analizi podataka o emitiranim spotovima te na kombinaciji kvantitativne i kvalitativne, kojoj su dodali semiotičku analizu kojom raščlanjuju tekstualne, vizualne i govorne poruke spotova HNS-a, HDZ-a i SDP-a, a koje su anketirani građani izdvojili kao najzanimljivije u izornoj kampanji 2003.

Prilog Gorana Čulara *Političke stranke i potpora demokraciji* bavi se sve snažnijom

javnom kritikom političkih stranaka, što je prisutno i u stabilnim demokracijama i u posttranzicijskim porecima, u kojima proces demokratske konsolidacije često još nije završen, kakvo je stanje i u Hrvatskoj. Sve je prisutniji stav o političkim strankama kao o zaprekama punom razvitku demokracije, što utječe na političko ponašanje građana koji sve manje sudjeluju u različitim izbornim aktivnostima kao i na pad izborne participacije. Općenito, dugoročni je trend da identifikacija građana s određenom političkom strankom slabi u većini demokratskih zemalja, ostavljajući, kako autor kaže, sve veći broj građana psihološki oslobođen od stranačkog utjecaja.

Autora zanima znači li pad povjerenja građana u političke stranke te slabljenje stranačkih veza s građanima ujedno i krizu legitimnosti predstavničke demokracije i mogu li takve političke stranke, odvojene od građana, ispunjavati svoje sistemske funkcije, tj. utjecati na političku uključenost i mobilizirati građane za sudjelovanje u demokratskom procesu. Ako je političko-integracijska funkcija stranaka u suvremenim zapadnim društvima oslabjela, mogu li političke stranke institucionalizirati demokratsku potporu i osigurati legitimnost demokratskoga poretka u novim demokracijama, opterećenim tranzicijskim problemima?

Rezultati istraživanja o povezanosti stranačke identifikacije, javnoga zadovoljstva funkcioniranjem demokracije te difuzne i specifične demokratske potpore na agregatnoj razini analize više država pokazali su da postoje bitne razlike u postignutim razinama difuzne i specifične potpore, kao i u razini i smjeru povezanosti promatranih varijabli između razvijenih starih demokracija i novih demokracija opterećenih tranzicijskim problemima. Dok je u prvima načelna potpora demokraciji iznadprosječna i ne ovisi o *outputima* demokratske politike, u većini tranzicijskih zemalja, bez obzira na evidentne geografsko-kulturološke, ali i religijske, razlike očit je raskorak između načelne potpore demokraciji i nezadovoljstva time kako stvarna demokracija funkcionira.

Podaci za Hrvatsku, koji se odnose na razdoblje od 1995. do 2003., uglavnom potvrđuju rezultate prethodnog istraživanja s agregatne razine za demokracije Istočne Europe – stranačka identifikacija povezana je sa zadovoljstvom demokracijom, a obje su varijable povezane s razinom difuzne potpore sustavu. Ipak, činjenicu da te veze sve više slabe i da razne dimenzije potpore demokraciji postaju sve neovisnije jedna o drugoj autor interpretira kao približavanje Hrvatske razvijenim demokracijama i svojevrstu potvrdu o konsolidaciji demokratske političke kulture u Hrvatskoj. Zbunjuju, međutim, podaci o sve manjoj načelnoj potpori demokraciji koja se događa poslije 2000., tj. u vrijeme kada je demokratska politika tek počela funkcionirati, a stranke su preuzele ulogu koju imaju u razvijenim demokracijama. Kao "anomalija" hrvatskoga društva jest podatak da, usprkos bitno konsolidiranijoj demokraciji nakon 2000., sklonost građana autoritarnim rješenjima veća je 2003. nego 1995. ili 1999.

Autor smatra da, bez obzira na neke negativne nalaze o djelovanju političkih stranaka, one su ipak još važne i nezamjenjive u smislu institucionalne kontrole i integracije društva. S druge strane, gubitak povjerenja i legitimnosti zapravo slabi političke stranke, o čemu bi trebala voditi računa stranačka vodstva. Međutim, zaključuje, to su škare unutar kojih funkcionira demokracija na prijelazu stoljeća.

U raspravi *Koaliicijske vlade u Hrvatskoj: prva iskustva u komparativnoj perspektivi* Mirjana Kasapović proces stvaranja i djelovanja koaliicijske vlade 2000. – 2003. analizira kroz uspješnost prihvaćanja i primjene općih normi i pravila u stvaranju koaliicijskih vlada i upravljanju njima.

Hrvatska do 2000. nije imala nikakvih iskustava s koaliicijskim vladama. Nastanak prve koaliicijske vlade u Hrvatskoj povezan je sa završetkom jednog i početkom drugog razdoblja demokratske tranzicije, koju je označio početak potpune demokratizacije, ali i djelomične konsolidacije demokratskoga političkog poretka.

Kasapović smatra da je parlamentarno stranački sustav u Hrvatskoj razmjerno dobro konsolidiran ako se uspoređi sa stranačkim sustavima konsolidiranih srednjoeuropskih demokracija. Odlikuje ga umjerena fragmentiranost parlamenta kao posljedica djelovanja razmjernog izbornog sustava. Izborne koalicije velikih stranaka s malima omogućile su malim strankama ulazak u Sabor. Zahvaljujući pretprogramiranim predizbornim koaliicijskim sporazumima, koaliicijska vlada 2000. bila je sastavljena iz prvoga pokušaja. Međutim, kod sastavljanja druge koaliicijske vlade 2003. pregovori su trajali mjesec dana, nakon kojih je HDZ uspio sastaviti manjinsku vladu u koaliciji s DC-om, a nizom posebnih političkih sporazuma osigurati i potporu HSU-a, dva zastupnika HSLS-a, jednoga HDSS-a te osam zastupnika etničkih manjina.

Autorica analizira stvaranje i načine vladanja koaliicijskih vlada na nekoliko općih elemenata – koaliicijskim sporazumima, mehanizmima rješavanja sukoba u koaliciji, koaliicijskoj disciplini u glasanju, obrascima podjele resora i načinima imenovanja u njima te dogovorima o sadržajima politika i imenovanjima na visoke javne položaje izvan vlade i sabora.

U Hrvatskoj je prva koaliicijska vlada 2000. stvorena na temelju predizbornih koaliicijskih sporazuma šest opozicijskih stranaka (HNS, HSLS, HSS, IDS, LS, SDP). Iako je ova koalicija bila razumljiva zbog potrebe da se nova vlast uspostavi na temeljima širokoga društvenog i političkog konsenzusa, ipak se radilo o neracionalnoj koaliciji sa suvišnim strankama koje su smanjivale političke dobiti glavnih izbornih pobjednika SDP-a i HSLS-a, širile ideološke raspone unutar koalicije te tako po-

većavale konfliktnu potencijale u njoj. Koalicijski ugovor iz 2000. uspostavio je dva izvanvladina tijela za rješavanje sukoba u vladajućoj koaliciji – Koordinaciju koalicije (premijer i predsjednici stranaka koje su ušle u koaliciju) i Koordinaciju klubova zastupnika, ali takva praksa, često nedjelotvorna, nije bila dobro prihvaćena u javnosti, koja je smatrala da je status ovih tijela neustavan, jer je stvarna vlast odlučivanja prešla s formalnih državnih institucija na neformalna tijela.

Iako je koalicijska vlada poštivala kriterije o sastavljanju koalicijskih vlada i upravljanju njima, ipak je njezina glavna slabost bila neodređena početna *policy profiliranost*, što je osobito došlo do izražaja kod dogovora o sadržajima politika kao važnom dijelu koalicijskoga sporazuma. Naime, autorica navodi da je glavni programski dokument koalicijske vlade – Deklaracija o temeljnim pravcima poslijebornog djelovanja – preopćenit i nerazrađen, jer, neshvatljivo, ne spominje neke važne reforme političkoga sustava (ukidanje Županijskog doma) i politički značajne ekonomske projekte (izgradnju autoceste i poticanu stanogradnju).

U mandatu 2000. – 2003. djelovale su zapravo dvije koalicijske vlade pod istim premijerom – prva 2000. – 2002., a druga 2002. – 2003., a natprosječnoj trajnosti, pa i djelotvornosti, koalicijske vlade – promatrano iz komparativne europske perspektive – svakako su pridonijeli odnosi političkih snaga u Saboru, stranački sustav, ideološki profil Vlade, ali i određeni politički uspjesi.

Autorica ocjenjuje da su politički akteri, unatoč tome što nisu imali nikakvih političkih iskustava s koalicijskom politikom, ipak razmjerno dobro primijenili i iskoristili demokratska iskustva u stvara-

nju i djelovanju koalicijskih vlada te odgovorili na izazove s kojima su se suočavali. Promatrano iz komparativne europske perspektive, stvorili su natprosječno trajne i djelotvorne koalicijske vlade, pogotovo kad se zna da su djelovali u socijalnopolitičkoj konfiguraciji koju su obilježili i brojni "kritični događaji".

Jadranka Polović

Milan Mesić **MULTIKULTURALIZAM** **Društveni** **i teorijski izazovi**

Školska knjiga, Zagreb, 2006., 435 str.

Knjiga se sastoji od dva relativno samostalna dijela koja uključuju ukupno 21 poglavlje. U prvom dijelu daje se opći uvod u multikulturalizam – njegovi teorijski izvori i uvjeti, povijesne preteče multikulturalizma, okolnosti nastanka i današnja aktualnost, značenja samoga pojma, uz naglašavanje njegove složenosti i višeznačnosti, te kraći pregled radova i stavova najvažnijih teoretičara multikulturalizma po autorovu izboru. U prvom dijelu daje se i pregled kritika i sporova oko ključnoga pojma, kao nužan sadržaj svakoga temeljnog uvoda u neki problem. Drugi dio prilog je raspravi o multikulturalizmu, u kojem se tematiziraju pojmovi kulture, rase, etniciteta, identiteta.

U prošlosti teško nalazimo primjere etnički i kulturno posve homogenih društava, a ipak je pojam multikulturalizma postao aktualan tek nedavno. Intenzivne migracije, globalizacija, postkolonijalizam, reafirmacija nacionalnih manjina, osvješćivanje domorodačkih naroda, društveni pokreti za priznavanje posebnih identiteta, novonastale su okolnosti u kojima se utvrđuje i preispituje različitost i njezino (ne)prihvaćanje. "Što je, dakle, relativno novo, nije multikulturalnost po

sebi, nego njegova istaknutost i vidljivost kao političkog problema" (str. 407).

Problemi suživota različitih kultura, vjerskih, etničkih, manjinskih zajednica, migracije i osvajanja, stoljećima su prisutni u raznim društvima. Do sada su postojala dva idealno tipska pristupa tim pitanjima – asimilacijski i diferencijalistički model. Asimilacija teži potpunom uključivanju pripadnika manjinskih zajednica u glavni tok društva. Diferencijalistički model u raznim verzijama počiva na izdvajanju, segregaciji pripadnika neke manjine kako bi se izbjegli nepoželjni sukobi. U mnogim državama postoje paralelne institucije, kao npr. škole, parlamenti, kako bi se zadovoljile potrebe manjinskih naroda i smirile eventualne napetosti. Kao treći model nedavno se javlja multikulturalizam – taj model "pretpostavlja da se pojedinci i kulturno različite grupe mogu potpuno inkorporirati u društvo, bez gubljenja svoje posebnosti ili mogućnosti za punu participaciju u širem društvu" (str. 38). S masovnim migracijama potkraj 20. stoljeća u mnogim europskim velegradovima, kao što su Frankfurt, Köln, Düsseldorf, München ili London, broj useljenika popeo se na petinu ukupnoga broja stanovništva. Iako su neke sociološke teorije moderniteta predviđale kako će se uslijed modernizacije svjetska kultura ujednačiti, a značenje etničkih identiteta oslabjeti, to je samo djelomično točno. "I Parsonsov strukturalni funkcionalizam i marksizam – kao eminentne modernizacijske teorije – računale su, ako ne na potpuno odumiranje etniciteta, odnosno etničkih identiteta kao modela solidarnosti, a ono barem na njegovo potiskivanje u drugi plan u odnosu na univerzalizirajuće i slobodnije obrasce povezivanja ljudi. Pokazat će se, međutim, da se upra-

vo najnaprednija (post)moderna društva i svijet u cjelini sve više pluraliziraju u etničko-kulturnom smislu." (str. 49). Identitet, ono određujuće za svaku osobu, više se ne shvaća kao unaprijed zadana kategorija. Danas su kulturni identiteti nestabilni, oni se kombiniraju, izabiru i napuštaju, mijenjaju i preispituju.

Pojam multikulturalizma u enciklopedijskim rječnicima pojavljuje se 70-ih godina 20. st. Zanimljivo, povezuje se s govorom kanadskoga premijera P. Trudeaua o kanadskom društvu, kojem više ne pristaje riječ bikulturalizam nego multikulturalizam (str. 56). Riječ je o propitivanju isključive dominacije engleskog i francuskog jezika i kulture, s obzirom na to da među useljenicima ima i pripadnika drugih europskih i neeuropskih naroda. U Americi taj se pojam javlja još kasnije, potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih godina. Godine se spominju kako bi se ilustrirala brzina njegova širenja, jer danas, petnaestak godina poslije, tim se pojmom pokušavaju rješavati najrazličitiji problemi – od ekonomskih, ekoloških, društveno-socijalnih, pa do idejnih (str. 71). Vjerojatno zato što nema slaganja oko značenja termina. Njegova "težina" leži u tome što ga se shvaća i kao program i kao teorija i kao opći poziv na dijalog. Također, postoje "šira" i "uža" shvaćanja multikulturalizma – prvo uzima samo etnokulturne različitosti u žarište bavljenja, dok njegovo šire shvaćanje uključuje i različitosti koje se temelje na spolu (npr. ženski pokreti) te na posebnim fizičkim obilježjima (npr. invalidi, stariji). Multikulturalizam polazi od toga da je "kultura nužan i neizbježan kontekst ljudskog života" (str. 59). Svaki pojedinac uronjen je u vlastitu kulturu, pa je svaki sud o nekoj drugoj kulturi određena predrasuda. *The Harper Collins Dictionary of Sociology* 1991. godine u svojoj natuknici o multikulturalizmu navodi: "... multikulturalizam veliča i teži zaštititi kulturne raznolikosti... Istodobno, on u svoje žarište stavlja često nejednaki odnos manjinskih spram glavnih kultura" (citirano prema Mesić, str. 57). U klasifikaciji Kongre-

sne biblioteke u Washingtonu isti pojam definira se kao: "uvjet u kojoj etničke, vjerske i kulturne grupe koegzistiraju unutar jednoga društva" (citirano prema Mesić, str. 57). Možemo primijetiti kako multikulturalizam, s jedne strane, označuje stvaranje nove sinkretističke svjetske kulture, a s druge, naglašava upravo kulturnu različitost i potrebu priznavanja manjinskih kultura. Nadalje, taj termin u Europi i SAD-u nema iste konotacije. U Americi je proizašao iz pokreta za građanska prava 60-ih i 70-ih godina 20. st. kao rezultat protivljenja eurocentričkoj muškoj bjelačkoj kulturi, koja je zanemarivala ulogu Afroamerikanaca, Indijanaca, etničkih manjina i žena u daljoj i bližoj prošlosti. U Europi pak, slično kao i Australiji i Kanadi, multikulturalizam se odnosi na "modele javne politike usmjerene na imigrante odnosno etničke različitosti ..." (str. 65). U multikulturalizmu ne događa se klasično polariziranje oko ljevice i desnice sa strogo odvojenim taborima. Mnogi ljevičarski teoretičari kritiziraju druge ljevičarske teoretičare kao desne, odnosno neljeve. Tako npr. i desničari i neki ljevičari dovode u pitanje mogućnost liberalizma da svojom dogmom o poštivanju individualne autonomije i jednakosti pred zakonom izađe nakraj sa zahtjevima za priznavanjem posebnih prava nekih skupina.

Kao najistaknutije teoretičare multikulturalizma autor izdvaja C. Taylora i njegovu teoriju priznavanja, W. Kymlicku s liberalnom teorijom multikulturalizma, B. Parekha i dijalošku teoriju multikulturalizma, te I. M. Young kao predstavnicu radikalnoga multikulturalizma. Ukratko predstavlja njihova najvažnija djela i stavove s obzirom na činjenicu da većina njihovih djela kod nas nije prevedena.

U poglavlju o tipologijama autor nas upoznaje s koncepcijama multikulturalizma. Tako se u literaturi susrećemo s konzervativnim, liberalnim, lijevo liberalnim, kritičkim (buntovnim, revolucionarnim), korporativnim, fluidnim multikulturalizmom, da nabrojim samo neke. Sve ove mogućnosti promišljanja pojma pokazuju kako je široko polje rasprave između zagovornika i protivnika multikulturalizma te dokazuju kako je riječ o još jednom -izmu, nastalom u trenutku kada promijenjena društvena situacija zahtijeva i nove oblike razmišljanja.

Kritika multikulturalizma zdesna, koju donosi autor, odnosi se na radikalne koncepcije multikulturalizma kao što su afrocentrizam i radikalni feminizam, a koji se najčešće spominju u kontekstu SAD-a. Desnica multikulturaliste najčešće optužuje za kulturni relativizam i marksizam, podrivanje tradicionalnih vrijednosti razaranjem jezgre obitelji i nacionalne države. Arthur Schlesinger (1992.) zamjera multikulturalistima fragmentiranje američke nacije, tvrdi kako se povećavanjem svijesti o razlikama samo potiču postojeće predrasude i antagonizmi. Kritizira postavke afrocentrizma o Africi kao kolijevci civilizacija i svih civilizacijskih dostignuća te o potrebi potpune revizije dosadašnje povijesti. Nadalje tvrdi: povijest i književnost kao znanstvene discipline ne mogu se svesti na terapiju za podizanje samopoštovanja djece, odbija ideju da se bjelačka i crnačka djeca trebaju odvojeno i različito obrazovati – jer to bi upravo bilo ono što su godinama bjelački segregacionisti pokušavali postići. Ukratko, tvrdi A. Schlesinger, multikulturalisti se lako premeću u etnocentričke separatiste, djelitelje packi i prozivače, koristeći se, ironično, upravo istim zapadnjačkim metodama koje toliko osuđuju. Za Alvina J. Schmidta (1997.) multikulturalizam je brak kulturalnog relativizma i postmodernizma (str. 159). Multikulturalisti prešućuju negativne strane drugih kultura, bez obzira na to koliko njihove prakse mogu biti disfunkcionalne ili nehumane, a prenaplašavaju

nedjela američke kulture, ne kritiziraju položaj žena u mnogim nezapadnjačkim kulturama, u kojima su se tretirale puno gore nego na Zapadu. Pojam različitosti odnosi se samo na istomišljenike, dok se one koji razmišljaju drugačije protjeruje sa sveučilišta ili ih se optužuje za političku nekorrektnost. U zaključku, za njega multikulturalizam ne može funkcionirati dok je god ljudska priroda takva kakva jest. Za živ primjer uzima raspad bivše Jugoslavije, modernu Bosnu i Hercegovinu te Šri Lanku i Čečeniju. Ako su te zemlje Amerikancima predaleke, mogu pogledati i neuspjeh kanadski multikulturalistički eksperiment. Kao primjer radikalne kritike multikulturalizma zdesna u knjizi se navodi i M. Novak sa svojih devet perverzija multikulturalizma. To su: 1. antiamerikanizam, 2. izigravanje žrtava (viktimologija), 3. podizanje ega manjinskim ili deprivilegiranim skupinama, pa ako treba i kreiranjem povijesti, 4. izgovaranje – optuživanje drugih zbog vlastitih neuspjeha, 5. taktički relativizam – iza krinke nepristranosti krije se apriori podjela na dobre i zle, zatim slijede 6. cenzura, 7. grupno mišljenje – pristupa ljudima kao članovima grupa, a ne pojedincima, 8. tiranija jednakosti te upotreba 9. dvostrukih standarda.

Što se pak tiče kritike slijeva, kao najistaknutiji liberalni kritičar politike različitosti ili priznavanja, tj. multikulturalizma, navodi se Brian Barry (2001.). Po njegovu mišljenju, multikulturalizam se sam topi pod težinom svojih intelektualnih slabosti. On kritizira uvjerenja multikulturalista kako "klasična 'na razlike slijepa' liberalna načela promašuju u ostvarenju kako slobode, tako još više jednakosti" (str. 176). Umjesto nejednakoga zakonskog tretiranja pojedinih grupa, a koje zagovaraju multikulturalisti, Barry

optira za uniforman sustav liberalnih zakona. Politika priznavanja različitosti proizvodi masu društvenih sukoba, tvrdeći kako neke grupe građana treba, u cilju održavanja njihova kulturnog integriteta, izuzeti iz pojedinih zakona ili donijeti posebne zakone koji bi se odnosili samo na njih. Uzvratajući udarac, multikulturalisti ga optužuju za pretjerano pojednostavnjivanje, iskrivljavanje tuđih stavova, nedosljednost, tvrdeći kako je on "neliberalni liberal", jer propagirajući jednakost, zaboravlja kako svi ljudi nemaju jednake startne pozicije te kako ta navodna jednakost stvara i održava društvene nejednakosti.

U drugoj polovici knjige pobliže se objašnjavaju ključni pojmovi i teme u raspravi o multikulturalizmu, pa se tako sažeto i na jednom mjestu mogu naći objašnjenja i kontekst nastanka pojmova poput *političke korektnosti*, *afirmativne akcije*, ali i "klasičnih" pojmova društvenih znanosti kao što su *kultura*, *rasa*, *etnijska*, *etnocentrizam*, *identitet*. Također u drugom dijelu govori se o obrazovanju i multikulturalizmu, religiji i multikulturalizmu, pa se autor pita je li multikulturalizam dobar za žene.

Iako se o multikulturalizmu dosta govori i piše te se traže promjene u osnovnom i visokom školstvu, imigracijskoj politici, obiteljskom zakonodavstvu itd., njegova pobjeda nije konačna. I dalje se možemo pitati je li multikulturalizam stvar iskustva ljudi, političke prakse ili akademsko-teorijski problem. Na kraju ostaje neriješeno možda i najvažnije pitanje, a to je "vodi li zagovaranje multikulturalističke politike stvarnom prevladavanju rasne, vjerske i etničke diskriminacije" (str. 61).

Svojom širinom knjiga uistinu daje vrlo dobar uvid u društvene i teorijske izazove multikulturalizma. Shvaćajući ovu raspravu kao izraz dubokih društvenih promjena, autor je svjestan kako pomodnost termina može proći, ali navedeni problemi suvremenog svijeta žive i dalje. Knjiga, koja predstavlja autorov višego-

dišnji rad, čini dostupnom recentnu svjetsku raspravu o etničkim i kulturnim različitostima. Upoznaje čitatelja/čitateljicu s mnogim suprotstavljenim teorijama, pojmovima i njihovim tvorcima, pokušavajući izbjeći pojednostavnjenja. Tiskana je kao studentski priručnik – udžbenik i vjerujem kako će se, iako podeblja, rado čitati, i to ne samo među studentima.

Marica Marinović Golubić

John Schwarzmantel DOBA IDEOLOGIJE Političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena

Biblioteka Sintagma, AGM, Zagreb, 2005.,
265 str.

Autor knjige *Doba ideologije* profesor je na sveučilištu u Leedsu. Njegove dosad objavljene knjige obilježava interdisciplinarnan pristup politološkim temama. Tako je, prema M. Solaru, piscu pogovora, i ova knjiga u manjoj mjeri prikaz političkih teorija i orijentacija u doba moderne i postmoderne, a daleko je više pregled rasprava o tim teorijama, shvaćenim u smislu ideologije, dok je u njezinu središtu odgovor na pitanje: što se s tradicionalnim ideologijama moderne događa u najnovijem razdoblju, uobičajeno označenom kao "postmoderna. Ili, još preciznije, knjiga *Doba ideologije* bavi se analizom političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena u širokom obzoru od povijesti, sociologije i politike do filozofije

i književnih teorija. Zatim, potrebno je spomenuti i oblikovanje knjige. Prvi dio nosi naslov *Prosvjetiteljstvo i emancipacija* i podijeljen je na dva poglavlja: *Politika moderne; Revolucionarni izazov*. Drugi dio pod naslovom *Ideologije moderne* sastoji se od 4 poglavlja: *Liberalizam i moderna; Socijalizam i emancipacija; Konzervativne kritike; Nacionalizam i njegova dvoznačja*. Naslov trećeg dijela jest *Kriza ideologije*, a sadrži tri poglavlja: *Kriza moderne; Kritike ideologije prosvjetiteljstva; Budućnost ideologije*.

U prvom dijelu knjige autor nas upoznaje s naravi moderne kao novoga tipa društva i ujedno obuhvatne ideologije koja je opravdavala to promijenjeno društvo. Potkraj osamnaestog stoljeća Američka i Francuska revolucija odredile su eru civilnoga društva, društva slobodnog od stiska staroga režima, individualističkoga i liberalnoga društva koje je svojim pripadnicima nudilo napredak, slobodu i sreću u ovom svijetu, ne u onostranom. Prema tome, politika moderne baštinila je od revolucija dva osnovna načela. Prvo, ideju racionalne rekonstrukcije društva primjenom razuma u društvenim i političkim institucijama. Drugo, načelo promoviranja demokracije pokušajem stvaranja novih oblika politike i pozivanja na 'suveren narod' (zajednicu demokratskih građana) kao njezin legitiman 'subjekt'.

Drugi dio bavi se političkim ideologijama moderne kao središnjim organizacijskim okvirima za političku debatu i djelovanje. Liberalizam, socijalizam, konzervativizam i nacionalizam ideologije su koje su vrlo opsežno obrađene u ovoj knjizi. Svaka od njih sadrži tri elementa: kritiku, ideal i sredstvo djelovanja. Prva dva elementa odnose se na kritiku sadašnjega društva, koje se osuđuje kao nesavršeno, i suprotstavlja mu se neka vizija 'dobrog društva' do kojeg treba doći. Treći element znači da svaka ideologija pruža viđenje organizacije ili sredstva kojim se to ima ostvariti. Također, politička ideologija operira i određenim viđenjem ljudske naravi, opisujući potencijale i ograničenje ljudskoga subjekta. Dominantne ideologije

'doba ideologija' odražavale su i tri glavne teme društvenoga konteksta moderne (industrijsko društvo, država nacija i klasni sukob). Stoga se ovdje tvrdi da ideologije moderne, bez obzira na sve različitosti, dijele određene teme, odnosno mogućnost i poželjnost velikih društvenih i političkih transformacija, uvjerenje da su oruđa ili institucije potrebne u tu svrhu stvorene ili se stvaraju kroz transformaciju moderne. Čak je i konzervativizam, koji je u nekim svojim manifestacijama nastojao zanijekati modernu i vratiti se u predmoderno društvo, bio prisiljen prihvatiti stvarnost moderne i svoja stajališta razviti kao kritiku moderne i njezinih svojstava, umjesto da je nastoji okrenuti i vratiti u predmoderne oblike društvenoga života. Takva konzervativna reakcija na modernu djelovala je kao upozorenje protiv pretjerane predanosti ideološkoj politici i obnovljena je u postmoderno doba skepticizma, relativizma, naglaska na lokalnom i partikularnom. Slično tome, nacionalizam je poučan u svojoj ambivalentnosti u pogledu moderne, jer je u isto vrijeme pokretač prijelaza u modernu i branitelj tradicija, kojima je prijetio napredni zamah moderne. Dok tako stoji na općem terenu moderne, nacionalistička se teorija poziva na osjećaj za lokalno, relativno, organsko jedinstvo i specifične karakteristike nacije. To je nacionalizmu omogućilo da preživi dok se druge ideologije ruše, jer je upravo to relativno, partikularno, ono što se naglašava pred onim što se u moderni smatra opasnim univerzalizmom, koji nudi jednu budućnost, jedan cilj za čitavo čovječanstvo i, u skladu s tradicijom prosvjetiteljstva, privrženost lokalnim tradicijama smatra znakom zaostalosti i parohijalizma. U tu grupu koja je zagovarala univerzalizam i s poletom reagirala na iz-

glede moderne svakako ulaze liberalizam i socijalizam kao modernističke ideologije *par excellence*.

U posljednjem dijelu tvrdi se da je u uvjetima kraja 20. stoljeća moderna doživjela niz kriza i da su stoga ideologije dominantne u vrijeme ideologije i same pretrpjele krize. Svrha je ovoga dijela objasniti tu dvostruku krizu i istražiti njezine implikacije. Promjene u suvremenom kapitalizmu, slom komunizma i širenje ekonomije slobodnoga tržišta u bivšem komunističkom svijetu, uspon etičkoga i nacionalnoga partikularizma i oblika 'multikulturalizma' promijenili su strukturu modernoga društva koje je omogućavalo izražavanje modernih ideologija. Prema tome, tu se otvaraju potpuno novi problemi za dosad dominantne ideologije, kao što su: kriza države nacije, problemi države i građanstva, kriza civilnoga društva, opadanje klasnog identiteta. Ideologije moderne isto su tako ugrožene postmodernom, koja ovdje označuje konstelaciju teorija koje na razne načine veličaju različitost, problematiziraju pojam pojedinca kao racionalnog i autonomnog subjekta djelovanja te propituju pojam *djelujućega kolektiva* kao nositelja emancipatorske politike. Teoretičari postmoderne također kritiziraju ideologiju ('veliku priču') kao opresivnu i sputavajuću, nesposobnu da prizna višestruke izvore identiteta te političke i društvene akcije. I nakon ovih kritika, završno poglavlje odgovara na pitanje imaju li ideje prosvjetiteljstva, kao i Američke i Francuske revolucije, budućnost. Autor smatra da ne treba odbaciti tradicionalne ideologije samo zbog toga što su ponekad dovedene do krajnosti i nametnute na monolitan način kako bi legitimirale represivne i totalitarne režime, kao ni da ih treba dovoditi u sukob s postmodernom perspektivom koja odbacuje svako sveobuhvatno viđenje društva i mogućnost društvene transformacije. Jer priznaje se postojanje potrebe za kontrolom ideološkoga stila politike priznavanjem različitih identiteta i vrijednosti, na koje postmoderne perspek-

tive s pravom upozoravaju. Međutim, središnje ideologije moderne nužne su da pridaju smisao demokratskoj politici, da osiguraju opće okvire koji nam omogućuju da shvatimo snage koje tvore moderni svijet. Tako postoji i potreba za obranom prava pojedinaca suočenih s povećanom netolerantnošću i pritiskom grupe; izvanredna potreba da se spriječi pritisak tržišnoga društva da stvori daljnje nejednakosti koje potkopavaju opće građanstvo i demokratsku participaciju; potreba za poštovanjem nacionalnog identiteta i prava na samoodređenje, posebno na kulturnoj razini; potreba za očuvanjem nekoga stupnja kohezije u društvu suočenom s fragmentacijom i raznolikošću – sve su to središnja pitanja u suvremenoj politici, kao i ključni elementi politike moderne.

Zaključimo! Svrha je ove knjige analizirati suvremeno značenje glavnih ideologija koje su bile u središtu političkih sukoba dva stoljeća nakon Američke i Francuske revolucije. Ideologija moderne, tvrdi se, ostaje prijeko potrebna suvremenoj politici, demokratskoj kulturi te emancipaciji i napretku. Međutim, to ne znači da tradicionalne ideologije mogu ignorirati kritike i izazove koje im upućuju zagovornici novih ideologija i postmodernistički kritičari ideologije općenito. Feminizam, pluralizam i ekologija naglašavaju različitost, identitet i složenost, a sve je to potrebno za otklanjanje ideološke monolitnosti (krutih okvira društva). Suvremena ideološka politika mora biti sposobna dopuštati koegzistenciju različitih pogleda na svijet unutar istoga političkog sustava. Slično U. Becku, autor smatra da se politički obzor jednostavne modernizacije (spektar lijevo – desno) mora ponovo otkriti, promisliti i preobli-

kovati, kako bi odgovarao današnjem svijetu koji se uvelike razlikuje od svijeta moderne. Naime, bez ideala koji bi služili kao okviri za političko djelovanje i debatu koja ujedinjuje pripadnike demokratskih društava bez obzira na podjele, politika riskira srozavanje na neprincipijelnu borbu za vlast zbog vlasti ili malo bolje od toga, na borbu za ideje i teorije politike, opseg koje je manji i lakši (nema univerzalnu valjanost). Naposljetku, ideologije moderne pružaju i kriterije prema kojima se može izmjeriti društveni napredak ili njegovo nepostojanje, a glavni kriterij predstavlja jedino rješavanje općih društvenih tegoba.

Mirela Brodnjak

Mirko Bilandžić SJEVERNA IRSKA IZMEĐU RATA I MIRA

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 479 str.

U posljednje vrijeme na hrvatsko tržište knjiga stiglo je dosta knjiga koje se bave irskom poviješću ili razmatranjem "irskoga problema". Nakon što je objavljena "Povijest britanskih otoka" Jeremyja Blacka, pojavila se "Povijest Irske", sinteza radova uglednih irskih povjesnika većinom s Trinity Collegeu iz Dublina, koja tumači irsku prošlost s mnogih povijesnih gledišta i pravo je mjesto za svakoga tko želi ući nešto dublje u irsku problematiku. Ubrzo zatim pojavila se ova knjiga, ali sada domaćeg autora, Mirka Bilandžića. Iako ova knjiga obrađuje u prvom redu one instrumente koje je vlada Velike Britanije upotrebljavala da riješi sjevernoirski "gorđijski čvor" od početka suvremenoga sukoba, dakle "krvave nedjelje" 1968. godine, nikako u njoj nisu zaobiđeni ni pravi uzroci toga sukoba, koji sežu u daleku prošlost. Detaljan pregled, nastanak i razvitak strategijskih instrumenata te institu-

cija i političkih organizacija, geostrateških i sigurnosnih problema koji su djelovali i djeluju u sjevernoirskom sukobu čine ovu knjigu prvom domaćom cjelovitom studijom o "irskom problemu".

Knjiga je, osim uvoda, podijeljena na osam poglavlja. U prvom poglavlju (*Opći podaci*, 33-62) autor donosi uglavnom detaljne statističke podatke koji se tiču narodnosnog, religijskog, političko-teritorijalnog ustroja te gospodarstva Irske, Sjeverne Irske i Ujedinjenoga Kraljevstva. Tako prema popisu iz 2001. godine zaključuje da u Sjevernoj Irskoj živi 53% protestanata, 43% katolika i 3% ostalih. Središnje političko pitanje u Sjevernoj Irskoj glasi: zadržavanje postojećega statusa Sjeverne Irske unutar Ujedinjenoga Kraljevstva ili stvaranje jedinstvene "Irske Republike". Iako ima samo 5,8% površine Ujedinjenoga Kraljevstva te samo 2,9% od ukupnoga stanovništva, Sjeverna Irska postala je neuralgična točka Ujedinjenoga Kraljevstva.

U drugom poglavlju (*Pozadina sukoba u Irskoj*, 65-101) ukratko je prikazana povijest Irske od naseljavanja irskog otoka keltskim plemenima 400. godine prije Krista pa sve do osnutka Slobodne Države Irske 1922. godine. Ovo poglavlje nudi prikaz objašnjenja suvremenog sukoba u Sjevernoj Irskoj. Protestantska Engleska, u vrijeme kraljice Elizabete I. potkraj 16. stoljeća u svojoj bojazni da bi kontinentalni susjedi mogli iskoristiti katoličku Irsku kao stražnja vrata za napad na Englesku, provela je tzv. politiku "plantation" (kolonizacije), koja predstavlja čišćenje domicilnoga irskog pučanstva iz nekih područja zemlje, konfiskaciju njihove imovine te naseljavanje toga područja pouzdanim doseljenicima iz Škotske i Engleske (protestantima). Takva politika dovela je na

području sjevernoirske pokrajine Ulstera do stvaranja sasvim nove protestantske zajednice, koja je zahvaljujući posjedu zemlje postala nova politička elita u Irskoj. Protestanti sebe doživljavaju kao zajednicu koja ima zadatak civilizirati zemlju i osigurati je za potrebe britanske države. Katolicima nije bilo dopušteno obavljati javne poslove, glasovati, baviti se nekim zanimanjima ili kupovati zemlju. Takvim njihovim položajem bio je otvoren proces katoličke emancipacije pod vodstvom Daniela O'Connella u prvoj polovici XIX. stoljeća, koji je uspio vratiti katolicima osnovna prava, ali je pokret pao na pitanju irske samouprave. Vodstvo irskoga pokreta preuzela je Irska parlamentarna stranka pod vodstvom Charlesa Stewarta Parnelle, koji je namjeravao uspostaviti irsku državnu samoupravu ustavnim/političkim putem. Iako je djelomično imala uspjeha (britanska je vlada triput stavljala na dnevni red Donjeg doma pitanje irske samouprave), nije uspjela ostvariti svoj glavni cilj. Takvo odugovlačenje rješavanja irskoga pitanja dovelo je do osnutka nekih ekstremnih organizacija (IRB-Irsko republikansko bratstvo, Sinn Fein), koje su naumile nasilno srušiti britansku vladavinu u Irskoj. Dignuvši poznati Uskršni ustanak 1916. godine u Dublinu, kada je 1500 irskih dobrovoljaca (kasnije IRA – Irska republikanska armija) zauzelo gradsko središte tokom I. svjetskog rata, te njegovim brutalnim slomom, Sin Fein je zadržao potporu katoličkih Iraca. Dobivši većinu glasova u Irskoj 1919. godine, Sin Fein je odbio zauzeti svoja mjesta u Donjem domu britanskoga parlamenta, nego je u Dublinu osnovao vlastiti parlament na čelu s Eamonom de Valerom. Ne mogavši slomiti IRA-u, britanska je vlada ponudila kompromis. Donesen je zakon o Slobodnoj Državi Irskoj i Sjevernoj Irskoj, koja je trebala ostati dio Ujedinjenoga Kraljevstva, čime je irski otok zapravo podijeljen. Takvo je rješenje prihvaćeno 1921. godine u irskom parlamentu, pošto je dio zastupnika nacionalista napustio zasjedanje, čime je stvorena slobodna irska država.

Treće poglavlje pod naslovom *Početak suvremenog sukoba* (105-127) opisuje izgradnju nove države, koja je pretrpjela dvogodišnji građanski rat koji je odnio nekoliko tisuća života jer se nacionalisti nisu pomirili s podjelom otoka. Preuzimanjem vlasti 1932. godine Eamon de Valera pokreće ekonomski rat s Britanijom kako bi se riješio ovisnosti o britanskom gospodarstvu. Rat je završio sporazumom 1938. godine, u kojem su Britanci popustili imajući probleme sa sve jačom nacističkom Njemačkom. U Drugom svjetskom ratu Irska je bila neutralna. Dotle se u Sjevernoj Irskoj provodi politika "getoizacije katolika" kako bi ih se lakše kontroliralo. Oni su i inače potpuno obespravljeni (nezaposlenost katolika dvostruko je veća nego protestanata). Takav položaj katolika u Sjevernoj Irskoj dovodi do osnivanja pokreta za građanska prava, koji od 1968. godine provodi prosvjedne marševe katolika. Incident od 30. siječnja 1972. godine, "krvava nedjelja", kada su pripadnici britanske vojske ubili trinaestoro sudionika jednoga takvog marša, uzima se kao početak suvremenoga sukoba u Sjevernoj Irskoj. Taj "incident" otkrio je ulogu britanske vojske u očima sjevernoirske katoličke zajednice. Vojsku je poslao London da razdvoji zaraćene etničke frakcije. Istodobno dolazi do podjele u vodstvu IRA-e na Službenu IRA-u, koja je zagovarala politiku nenasilja, i Privremenu IRA-u (*Provisional IRA – PIRA*), koja je zagovarala nasilne metode djelovanja. Od tada nasilje PIRE-e i protestantskih lojalista na ulicama Belfasta i mnogih sjevernoirskih gradova ne jenjava, pri čemu stradaju mnogi civili.

U četvrtom poglavlju (*Karakteristike sukoba u Sjevernoj Irskoj*, 131-164) autor po-

kazuje da bez obzira na različita shvaćanja sjevernoirskoga sukoba, razina praktičnoga promatranja dokazuje da je taj sukob zapravo rat, koji je od kraja 1969. do kraja 2001. godine odnio 3523 života, dok je 46.753 ljudi ranjeno. Nakon razmatranja religijskoga, gospodarskog i psihološkog aspekta sukoba u Sjevernoj Irskoj, autor donosi dominirajuće interpretacije sukoba unutar dvije suprotstavljene zajednice. Dok unionisti (protestanti) problem vide u tome što katolici ne priznaju njihovo pravo na samoopredjeljenje i u posezanju Republike Irske za njihovim teritorijem, nacionalisti (katolici) govore da Britanija snosi odgovornost za podjelu Irske i da su protestanti nanijeli razne nepravde katolicima te da je to razlog njihova zalaganja za ujedinjenje otoka.

U poglavlju pod naslovom *Osnove nacionalne sigurnosti Ujedinjenoga Kraljevstva* (167-223) pruža se prikaz strukture vlasti i upravljanja sustavom nacionalne sigurnosti. Posebno se prikazuje vojna komponenta u tom sustavu, zatim i obavještajna. Britanska Služba sigurnosti osnovana je početkom 20. stoljeća, a zatim se grana na pojedine specijalizirane službe. Tako je središnja protuobavještajna služba MI-5 (*Military Intelligence*), zadužena za ostvarenje britanske nacionalne sigurnosti i izravno odgovara ministru unutarnjih poslova. Druga služba je MI-6, odgovorna za obavještajno djelovanje izvan britanskog otočja. Diljem svijeta postoje područni centri (*stations*) za određene države. Zatim postoji služba GCHQ, koja je zadužena za prikupljanje strategijskih podataka kontrolom inozemnih komunikacija te zaštitom vlastitih. Kao dio Ministarstva obrane postoji DIS – obrambeni obavještajni stožer – koji ima u prvom redu analitičku ulogu. Treba naglasiti da svaki rod vojske ima svoju obavještajnu agenciju; tako pomorske snage imaju NI (*Naval Intelligence*), zračne snage AFI (*Air Force Intelligence*) itd. Što se tiče Sjeverne Irske, u njoj djeluje policija Sjeverne Irske i Irska kraljevska pukovnija, a njima se pridružuju razne lojalističke organizacije.

Poglavlje šesto (*Političke i oružane organizacije u Sjevernoj Irskoj i njihova organizacija, 227-271*) donosi detaljnu razradbu rada tih političkih i oružanih organizacija obiju zajednica, njihove metode djelovanja te postanak njihove povijesne uvjetovanosti. Poseban fenomen sjevernoirskog društva jesu parade, koje – iako nenasilne manifestacije – u konačnici posluže kao uvod u nasilne. One se organiziraju u ime prisjećanja na povijesne događaje, interpretacija kojih je jedan od temeljnih uzroka antagonizma između dviju zajednica. Slaveći svoje pobjede, sudionici marševa često prolaze kroz većinska naselja druge zajednice izazivajući provokacije. Glavna oružana snaga katolika jest IRA – Irska republikanska armija – koja je od svog osnivanja glavna oružana snaga u borbi protiv britanske dominacije nad otokom. Nakon podjele oko budućih poteza, 1970. godine IRA se raspala na mirotvorni dio i PIRA-u, dio koji je nastavio s nasilnim aktivnostima. Što su politički uvjeti djelovanja u Sjevernoj Irskoj postajali složeniji i što su sve više dolazila u pitanje sredstva (politička ili vojna) koja će dovesti do cilja, PIRA je doživljavala sve veća raslojavanja, tako da se od nje odvajaju "Prava" PIRA, a kasnije i IRA "Kontinuiteta", koje kasnije i same doživljavaju raskole. U svom terorističkom djelovanju PIRA se služi tzv. sustavom ćelija (*cell system*), u kojemu su manje operativne jedinice (5 – 8 pripadnika) specijalizirane za izvođenje raznih zadataka. Na čelu organizacije nalazi se vojno vijeće, koje diktira političke smjernice organizacije i buduće poteze. Glavnu snagu lojalista (protestanata) čini Ulsterski obrambeni savez (UDA, *Ulster Defence Association*), koji nikako ne prihvaća reforme (ni vlade iz Londona ni one iz Belfasta) koje će pridonijeti sla-

bljenju dominacije protestanata u Sjevernoj Irskoj. U bezobzirnom sektaškom nasilju što ga je poduzela UDA stradali su brojni katolici, tako da su početkom 1990. godine lojalističke organizacije ubijale više ljudi nego republikanski teroristi. Osim njih postoje i Ulsterski dobrovoljci – UVF i Komandosi crvene ruke, koji – iako manji – ne zaostaju po okrutnosti za UDA-om.

U zadnjem poglavlju (*Instrumenti vlade Ujedinjenog Kraljevstva u rješavanju suvremenog sjevernoirskog sukoba, 275-407*) pokazuju se svi oni mehanizmi i sredstva koje je britanska vlada u tridesetogodišnjem razdoblju primjenjivala da bi smirila stanje u Sjevernoj Irskoj. Te inicijative prolazile su kroz razne faze, među kojima su primjena brutalnih metoda vlasti prema republikanskim, a ponekad i lojalističkim (ako se nisu uklapali u generalnu političku liniju vlade) organizacijama do pozivanja na pregovore i sjedanja za stol s istim tim organizacijama. Jedan od tih poteza jest tajni program "pucaj da ubiješ", koji je rezultirao nizom protuzakonitih likvidacija koje je proveo RUC (Kraljevsko ulstersko redarstvo) potkraj 1982. godine, a koji se nije pokazao uspješnim. Početkom 1990. godine vlada je primijenila statut "svjedoka pokajnika" u sudskim procesima kako bi zadala moralni udar terorističkim organizacijama. Iako je pokazao dobre rezultate, na pritisak domaće i inozemne javnosti vlada je odustala od toga poteza. Nakon mnogih početaka pregovora i oduštavanja, mirovni je sporazum s mrtve točke pokrenuo američki pritisak pod administracijom Billa Clintona (američki je kapital 1980-ih istisnuo britanski s prvoga mjesta u Irskoj). Tako je došlo do sporazuma na Veliki petak 1998. godine, na kojemu je rečeno da će odluku o budućem ustavnom položaju Sjeverne Irske donijeti demokratskim putem većina tamošnjega stanovništva, a Republika Irska određi će se teritorijalnih pretenzija prema Sjevernoj Irskoj. Sporazum je predviđao i da unionisti odustanu od modela "vladavine većine", koji je prevladavao od 1921. do 1972. godine. Međutim, sporazum je ta-

kođer omogućio unionistima da Sjeverna Irska ostane dio Ujedinjenoga Kraljevstva sve dok to želi većina sjevernoirskoga stanovništva. Prijekid vatre je postignut, a počeo je i proces razoružavanja republikanaca i lojalista.

U zaključku (409-421) rezimira se "irsko pitanje" u njegovu dugom trajanju i konstatira da je taj sukob nerješiv ako njegovi akteri ostanu na izvornim, dijagonalno suprotnim, polazištima i ciljevima. Početkom 21. stoljeća mir je u Sjevernoj Irskoj postao stvarnost.

Željko Karaula